

ЈОВАН ДЕЛИЋ

КОС ЦРНОРИЗАЦ

О функцији и значењу коса у циклусу „Косово поље”
Васка Попе

У свих седам пјесама циклуса „Косово поље” јавља се птица кос као интегративни симбол повезујући све пјесме у циклус, односно у цјелину. Кос је и црна птица по којој је Косово поље добило име, и пјесник црноризац.

Он, у првој пјесми, „наглас чита / Тајна слова расута по пољу”. Тако се успоставља паралелизам између коса и ходочасника, пјесника: и ходочасник исписује своје тајне знакове, сакупљајући камење које ће раздијелити и тумачити по повратку у Београд. И ходочасник је откривалац и тумач тајне. Кос црноризац је пјесник који чита и одгонета тајне, другима невидљиве знакове; проналазач и откривалац тајне.

Он ће у другој пјесми – на Косовској вечери – слетјети „на десну руку венцоноса” – кнеза Лазара, христоликог мученика и двојника Светог Јована Крститеља по страдању, и започети пјесму. Косова пјесма прати бој и вјенцоноса. Десна је права рука, рука истине и открића. Спој вјенцоноса и пјесника црнорисца је архетип.

Трећа је „Косова песма”, испјевана из перспективе и гласом коса, у првом лицу једнине, што ће рећи да се њоме мијења и лирски субјекат, и интонација, и перспектива у односу на претходне пјесме, али и на цио циклус. У првим двјема строфама, и у завршној, кос открива и потврђује свој идентитет: он је староставни пјесник, црноризац кос, уграђен у име Косова поља – поље је његово и по имену и по идентитету, и по припадности, и по пјесми. Прва и друга строфа граде смисаону, идентитетску цјелину:

Ја кос
Црноризац међу птицама
Склапам и расклапам крила.

Чинодејствујем насред свога поља
Претварам у кљуну
Кап росе и зрно земље у песму.

Пјесма, односно први терцет, почиње замјеницом *ја*, првим лицем једнине, односно представљањем читаоцу/слушаоцу. Други стих је апозиција субјекту, односно првом стиху: *црноризац међу птицама* значи онај који чинодејствује, свештеник и староставни пјесник истовремено, какви су били пјесници и писци преткосовског и косовског доба. Његова пјесма је дубоког митског и историјског памћења, праћена склапањем и расклапањем црних крила, што је дио његовога чинодејствовања, односно обреда.

Други терцет управо говори о косовском чинодејствовању: кос чинодејствује *насред своја поља*, стварајући пјесму. Стварање пјесме је чудо равно литургијском чуду: док се на литургији хљеб и вино претварају у Христово тијело и у Христову крв – у жртву која се приноси и којој се приступа зарад спасења – црноризац кос претвара „у кљуну / Кап росе и зрно земље у песму”. Пјесма је резултат косовог чинодејствовања – обреда – и метафорички настаје од зрна земље и капи росе; стваралачким процесом који је истовремено и обред. Није ли то и један Попин метафорички исказан поетички став о природи родољубиве поезије?

Поетичке импликације има и трећи завршни терцет, односно седма строфа у пјесми:

Певам
И палим једно перо из левог крила
Да ми песма буде примљена.

Пјесма, дакле, тражи жртву – паљење пера из лијевог косовог крила – „да буде примљена”. Пјесник је тај који се вишеструко за пјесму жртвује. Бори се и за њено примање, поготову што пјесма личи на молитву, па паљење пера из лијевог крила може значити исто што и *амин – нека њако буде*.

„Косова песма” је, дакле, уоквирена трима поетички усмјереним терцетима: двома на почетку и трећим на крају пјесме. Терцети у овој пјесми имају наглашену поетичку функцију. Између другог и трећег терцета налазе се четири дистиха. „Косова песма” има, дакле, укупно седам строфа.

У дистисима долази до промјене глаголског облика и падежног облика субјекта. У сваком дистиху кључни је по један императив: *буди*, *ѿобеди*, *усрећи* (два пута). Императив је облик директног обраћања – апела и замолбе – праћен је вокативом. Црноризац кос се у овом обреду обраћа боју, трави, побједи (у двама дистисима): боју, са жељом и молбом да буде лијеп; царици трави – да једина побиједи; побједи – да усрећи царичине слуге, који је црвеним млијеком хране, и слушкиње звијезде, које је у сребро облаче. Лична замјеница *ѿи* појачава тон обраћања и замолбе, али изражава и блискост, односно зближавање црнорисца коса с оним коме се обраћа пјесмом као молитвом. Отуда и поступак набрајања оних којима се кос обраћа:

Ти боју сутра буди леп

Што ће рећи праведан

Ти зелена царице ѿправо

Ти једина ѿбеди

Ти ѿбедо усрећи царичине слуге

Који је црвеним млеком хране

Усрећи и њене слушкиње звезде

Које је у живо сребро облаче.

Бој може бити лијеп једино ако је праведан; љепота и правда су изједначене. Средишње мјесто у набрајању лика *зелена царица ѿправа*. Црноризац кос се моли за њену побједу. Она и јесте, према косовој визији будућег боја, једина права побједница; њеној побједи доприносе оба противника. Она је зелена царица, космичка чињеница, коју „црвеним млеком хране” бојовници обију војски. Зато су сви учесници битке њене слуге. Трава, крвљу заливена, остаје жива побједница и њу звијезде „у живо сребро облаче”. Царство остаје на крвљу нахрањеној зеленој царици трави. Она ће расти и обнављати се; многи бојовници неће.

Косова пјесма добија космичке димензије. Црноризац кос наговјештава да је пјесник космичких домета и оностраних, метафизичких простора. Он је припадник оне велике и моћне пјесничке породице која је створила стару српску књижевност, односно поезију, коју је Васко Попа веома цијенио и поштовао. Попина присна веза са нашом средњовјековном књижевношћу несумњива је и потврђује се из циклуса у циклус његове пјесничке књиге

Усїравна земља. На крају, у поенти пјесме „Бој на Косову пољу”, у њеном завршном дистиху, препознаје се састављач антологије *Јуїтро мислено* српске средњовјековне поезије – немањићког доба. Ношени својом пролиреном крвљу увис, према сунцу, и према свом небеском коњанику, погинули, па васкрсли српски ратници чују *огозго* пјесму коса која их прати:

Огозго нас прати
Опроштајна песма коса.
(Подвукао Ј. Д.)

Осим у трећој и седмој – завршној – пјесми, које су у цјелости тематски усмјерене на коса црнорисца, стихови о косу и о његовој пјесми су, по правилу, на крају пјесама, у њиховим поентама које нагло, изнова обасјавају пјесму као цјелину. Пјесма коса прати вазнесене српске ратнике у боју на Косову пољу, а у пјесми „Венцоносац са Косова поља”, посјечени кнез Лазар је жив „у црвеној капи росе / Игра у запаљеном колу божура / Пева у песми коса на Косову пољу”. Вјенцоносац учествује у косовој пјесми не само као њен природни главни јунак већ и као васкрсли појац и косов ко-аутор.

Пјесма „Бојовници са Косова поља” испјевана је првим лицем множине – лирским *ми* – из перспективе вазнесених бојовника. Зелена косова пјесма не долази више *огозго*, не прати уздизање колективног лирског субјекта већ *огозго*, и сама вазнесена и уздигнута изнад бојовника:

Одавде чујемо
Негде високо над нама
Зелену песму коса.

Најзад, „Косово посланство” епилог је и завршна пјесма циклуса. Црноризац кос је тај који затвара циклус, а не вјенцоносац. Пјесникова је посљедња ријеч, завршни глас, и чин, о судбинском и преломном догађају и о кључном историјском и митском мјесту. Простори памћења и чувања су простори поезије, онострани и метафизички.

Пјесма је састављена од четрнаест стихова, распоређених у уводни дистих и четири терцета. У дистиху је слика коса који суши своја крвљу орошена крила „На ватри црвених божура”. Слика је митолошка: кос је птица по којој је Косово добило име; црвени божури су никли из пролирене крви српских погинулих јунака и зраче ватром на којој кос суши своја крвава крила.

Први терцет је у знаку алхемије: пред косом се шири његово поље „Исписано врелим људским гвожђем / Претопљеним у честито злато”. Гвожђе од изломљеног људског оружја претопљено је у „честито злато”. Уз *злато* стоји епитет који носи етичко значење – *честитио* – што указује на његову метафоричку природу – алхемија којом је врело гвожђе претопљено у честито злато духовне је природе. Средишња, трећа строфа, поново актуализује слику царице траве:

Трава царује међу словима
И њихове редове
По својој вољи престројава.

Царству траве припадају и слова, што метонимијски значи – и поезија. Трава је апсолутна царица и побједница. Снага њеног обнављања преноси се и на духовну сферу – на слова, књижевност и духовност.

Четврта строфа, односно трећи терцет, доноси преокрет: пјесма се нагло динамизује, а актер те динамизације је кос црноризац. У знаку тог динамичког преокрета је и крај, односно поента пјесме:

Кос отима своје поље
Из руку четири црна ветра
И савија га од поднева до поноћи.

У поноћ небо прелеће
И односи у кљуну некуд он зна куда
Свој зелени свитак.

Црноризац кос, дакле, спасава своје поље, отимајући га из руку четири црна вјетра, па савивши га у зелени свитак, лети с њим преко неба у астралне, онострани, метафизичке и тајне просторе. Косово поље се вазнијело са својим бранитељима и постало неотуђива ризница народног митског, историјског, књижевног, поетског и сваколиког духовног памћења. Онолико колико је у домену пјесника, пјесништва и духовног памћења уопште, Косово је сачувано док траје овога народа и птице коса црноризца.

Кос црноризац је, дакле, симбол пјесника дубоког памћења и српско-византијске традиције. Он је најучесталија фигура трећег циклуса *Усјравне земље* – „Косово поље”. Преко њега су тематизована поетичка питања овога циклуса, нарочито у оквирним терцетима „Косове песме”. Кос се јавља дословно у свакој пјесми циклуса „Косово поље”, најчешће у поентама пјесама, а двије су

му у цјелости посвећене („Косова песма” и „Косово посланство”). Косово посланство је да памти и памћењем спасава своје поље претварајући га у зелени свитак. Попа мајсторски преплиће мит, историју и поезију, играјући се временом и ослобађајући се актуелне идеологије.

Др Јован М. Делић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност са
јужнословенским књижевностима
jovandelic.delic@gmail.com